

PEDAGOGIK TA’LIMNI RIVOJLANTIRISHNING AYRIM JIHATLARI

Umarov Alisher Yusubjanovich,

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi

Davlat boshqaruvi akademiyasi prorektori,

pedagogika fanlari doktori

Annotatsiya

Mazkur maqolada pedagogik ta’limni takomillashtirish va rivojlantirishning konseptual asoslari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik ta’lim, ta’lim sifati, o‘qituvchi faoliyati, modernizatsiya jarayonlari, maktab hayotini tashkillashtirish, pedagog-kadrlarni tayyorlash, kognitiv jarayonlar.

Abstract: This article talks about the conceptual basis of improvement and development of pedagogical education.

Key words: pedagogical education, quality of education, teacher's activity, modernization processes, organization of school life, training of pedagogues, cognitive processes.

Respublikamizda ta’lim-tarbiya tizimini yangi bosqichga ko‘tarish, pedagog kadrlar tayyorlash sifatini ilg‘or xalqaro standartlar asosida takomillashtirish va oliy pedagogik ta’lim bilan qamrov darajasini oshirish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda. Mamlakatimiz ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlarning muvaffaqiyatini metodologiya va pedagogika sohasida fundamental bilimlarni chuqur biladigan, yuqori saviyadagi umumiy va kasbiy madaniyatga ega, ta’lim jarayonida pedagogik muammolarni tizimli ravishda olib boruvchi mahoratli va omilkor o‘qituvchilarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Shu jihatdan pedagogika oliy ta’lim tashkilotlarida asosiy e’tibor bo‘lajak o‘qituvchilarda ijodiy pedagogik faoliyatning o‘ziga xos usullarini shakllantirishga va takomillashtirishga qaratilgan.

Tadqiqotlar natijalari oliy ta’lim tashkilotlari pedagoglari faoliyatining murakkabligini ko‘rsatmoqda. Masalan[1], so‘nggi o‘n yilliklarda talabalar psixikasida ijtimoiy, psixologik va fiziologik jihatlardan o‘zgarishlar yuz berdi. Ularning ijodkorligi, fikrlash jadalligi, ijtimoiy kompetensiyalari va irodaviy fazilatlarini ko‘rsatkichlari pasaydi. Kognitiv jarayonlar va umuman faollikni rag‘batlantirish zarurati paydo bo‘ldi. Bolalar matnlarni yomonroq tushuna boshlayaptilar. Endilikda maktablarda emotsional-ruhiy muammolari bo‘lgan bolalar ko‘paymoqda. Shu bilan birga, shaxsiy, intellektual sohada iqtidorga ega bo‘lgan, badiiy qobiliyatli va sport yo‘nalishi nuqtai nazaridan qobiliyatga ega bolalar ham paydo bo‘lmoqda. Shu munosabat bilan, bo‘lajak o‘qituvchi iqtidorli va deviant xulq-atvorli bolalar bilan ishlash bo‘yicha pedagogik-psixologik bilim daraja, malaka va ko‘nikmaga ega bo‘lishi kerak. Bu esa ko‘p millatli o‘quvchilardan iborat maktablarda, alohida o‘quv ehtiyojlariga ega o‘quvchilarga ta’lim berish, ularning ota-onalari bilan ishlash, maktab hayotini tashkillashtirish bilan bog‘liq jarayonda ishtirok etish ko‘nikmalarini egallagan pedagog-kadrlarni tayyorlashni talab etadi.

Jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar natijasida ta’lim iste’molchilarining tarkibi va ularning talablari o‘zgarib bormoqda. Dinamik o‘zgaruvchan jamiyatning

zamonaviy sharoitida pedagoglarni tayyorlash bo'yicha ko'p tarmoqli ta'lim yo'nalishlariga, kasbiy faoliyatga kirishishning turli ssenariylariga e'tibor qaratish lozim.

Belgilangan vazifalardan kelib chiqib, ta'lim tizimida faoliyat yuritadigan pedagoglarni tayyorlashning quyidagi muammolarini ajratib ko'rsatishimiz mumkin:

- kasbga kirishish muammosi: pedagoglik kasbini tanlagan abituriyentlar, da'vogarlarini tanlashga imkon beradigan maxsus dasturlar va sinovlarning mavjud emasligi;

- o'qitish muammosi: etakchi oliy ta'lim tashkilotlari va ularning mutaxassislari, professor-o'qituvchilari ishtirokida amaliyot va malaka oshirishning zamonaviy tizimi yo'qligi; oliy pedagogik ta'lim mazmuni va texnologiyasining zamonaviy maktab ehtiyojlaridan orqada qolishi; talabalar oliy ta'limni rivojlantirish muammolarini hal etishga yo'naltirilgan tadqiqotlarga etarli darajada jalb etilmasligi; pedagogik dasturlarni o'qitish jarayonida zamonaviy ehtiyojlardan orqada qoladigan resurslar bilan ta'minlash;

- oliy ta'lim xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirishning ehtiyojlarga asoslangan samarali milliy tizimi hozircha to'liq yo'lga qo'yilmaganligi ularni moddiy-ma'naviy jihatdan etarli darajada qo'llab-quvvatlashning joriy etilmaganligi: o'qituvchilarga bo'lgan ehtiyoj va bitiruvchilarni ishga joylashtirishda ishlar talab darajasida olib borilmayotgani; eng qobiliyatli bitiruvchilarni o'qituvchi lavozimiga jalb qilish mexanizmlarining etarli ishlamayotgani, yosh o'qituvchini kasbiy qo'llab-quvvatlash tizimining samarasizligi va h.k.

O'qituvchining ijtimoiy mavqei yuksaltirish yuzasidan mamlakatimizda olib borilayotgan ishlar zahirida pedagoglik kasbining obro'-e'tiborini yanada oshirish maqsad qilingan va fikrimizcha, bugungi kunda ta'lim tizimida faoliyat yurituvchi pedagog kadrlar tayyorlashning tizimi individual yo'naltirilgan moslashuvchan ta'lim berishni, talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni, ularda eng muhim ko'nikmalardan birini – mustaqil o'rganish qobiliyatini shakllantirishni qamrab olishi lozim.

Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, faqat tizimli olib borilgan tadbirlargina ijobiy natijalar berishi mumkin:

- tegishli ish sharoitlarining yaxshilanishi va ish haqi darajasining oshirilishi;

- o'qituvchilar tayyorlash sifatini yaxshilash maqsadida pedagogika oliy ta'lim tashkilotlariga kirish uchun sinovlarda talablarni kuchaytirish.

Eng yaxshi natijalarni o'qituvchilar muayyan fan doirasida aniq bilishlari va bajarishlari lozim bo'lgan mezonlar mavjud bo'lgan ta'lim tizimlari ko'rsatmoqda. Ushbu mezonlar ta'lim muassasalarining maqsadlarini va tegishli kasb egasi malakali o'qituvchi deb hisoblanishi uchun kerak bo'lgan umumiy tushunchalarni aks ettiradi. Shu sababli o'qituvchilar faoliyati uchun kasbiy talablarni, professional standartlarni ishlab chiqish dolzarb vazifa sanaladi.

Pedagog kadrlar tayyorlashni takomillashtirish tamoyillari quyidagilardan iborat:

- pedagogik kadrlar tayyorlashdagi o'zgarishlarni ta'lim tizimidagi o'zgarishlar bilan muvofiqlashtirishga, uning ehtiyojlarini hisobga olishga qaratilgan tizimli yondashuv tamoyili;

- pedagog kadrlarni institutsional va iqtisodiy jihatdan tayyorlashdagi muhim o‘zgarishlarga, o‘quv tizimining barcha tarkibiy qismlarini yangilashga yo‘naltirilgan innovatsion tamoyil;

- pedagogik kadrlar tayyorlash natijalarini diagnostika qilish, maqsadlarni, mazmunni, texnologiyalarni o‘zgartirish, ushbu o‘zgarishlarni iqtisodiy, siyosiy, tashkiliy va pedagogik mexanizmlar bilan ta‘minlashga yo‘naltirilgan yaxlitlik tamoyili;

- tayyorgarlikning har xil shakl va mazmuni xilma-xilligiga yo‘naltirilgan turli darajadagi o‘quv dasturlarining o‘zgaruvchanligini tavsiflovchi variativlik tamoyili;

- davlat va jamoat tuzilmalarining, kasaba uyushmalarining, ish beruvchilarning pedagog kadrlar tayyorlashni takomillashtirish bilan bog‘liq muammolarni hal qilishdagi o‘zaro hamkorligi tamoyili;

- mamlakatimiz hududlarida pedagog kadrlarni tayyorlash shart-sharoitlari va vazifalarini hisobga olish, muvofiqlashtirishni nazarda tutuvchi hududlashtirish tamoyili;

- pedagog kadrlar tayyorlash jarayonining takomillashuviga xizmat qiluvchi ilmiy-metodik ta‘minot tamoyili.

Pedagog kadrlar tayyorlashni takomillashtirishning eng muhim yo‘nalishlari:

- o‘qitishning amaliy yo‘nalganligini kuchaytirish;

- maktab-oliy ta‘lim tashkiloti o‘rtasidagi hamkorlikni va pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida ishtirok etuvchi muassasalar orasidagi aloqalarni rivojlantirish;

- pedagogik ta‘limning o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi o‘quv dasturlari sifatini baholashning ijtimoiy-professional tizimini yaratish;

- malaka oshirish ta‘lim dasturlari, o‘quv kurslari, talabalar, o‘qituvchilar va mutaxassislar uchun stajirovkalarni uzluksiz ravishda yo‘lga qo‘yish va bunday ishlarning natijalarini tan olish tizimini yaratishdan iborat.

Kasbiy standart keyingi avlod ta‘lim standartlarini ishlab chiqish uchun asos bo‘ladi; turli toifadagi pedagog xodimlarning faoliyati tavsiflari – ta‘lim muassasalarida ish tavsiflarini tuzish uchun asos hisoblanadi; yangi toifadagi o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatini tavsiflashga imkon beradi, postindustrial axboriy jamiyatda yangi pedagogik kasblarning paydo bo‘lganligini ko‘rsatadi; kasbiy tayyorgarlik, qayta tayyorlash va malaka oshirishni aniq rejalashtirish uchun imkoniyatlar yaratadi; pedagog kasbiy faoliyatida boshqa mutaxassislarning funksiyalariga xos takrorlanishlarni bartaraf etishga imkon beradi; turli toifadagi o‘qituvchilar uchun attestatsiya talablarini aniq belgilash uchun zamin yaratadi.

Hozirgi vaqtda pedagog kadrlarni tayyorlash bo‘yicha ta‘lim muassasalari tarmoq o‘zaro hamkorligining umumiy tendensiyasi haqida fikr yuritish mumkin. Pedagog kadrlar tayyorlashni takomillashtirish vazifalariga bakalavriat yo‘nalishlari fan dasturlarini shakllantirish, ta‘lim klasterlarini yaratish, etakchi pedagogika oliy ta‘lim tashkilotlari o‘rtasida hamkorlik aloqalarini yo‘lga qo‘yish, pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish va h.k. kiradi.

Yosh o‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlash professional moslashish va kasbiy o‘qish nuqtai nazaridan o‘zini o‘zi namoyon qilishga imkon yaratishga yo‘naltirilishi maqsadga muvofiq. Ta‘lim muassasalarining professor-o‘qituvchilari tarkibiga yosh mutaxassislarni biriktirish bilan bog‘liq muammolarni hal qilishda quyidagilarga

e'tibor qaratilishi lozim: qo'shimcha qonun hujjatlariga muvofiq u foydalanishi mumkin bo'lgan imtiyozlarni aniqlash; yosh o'qituvchilarning jamoat tashkilotlarini tashkil etish; yosh o'qituvchilarni ilmiy-uslubiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, o'qituvchining ijobiy imidjini shakllantirish.

O'qituvchining ijobiy imidjini shakllantirish masalasiga qonun hujjatlarida alohida o'rin ajratilishi kerak, shu jumladan:

- pedagog kasbi va pedagogik faoliyatning ijtimoiy ahamiyatli va obro'li ekanligini tizimli ravishda shakllantirish;

- yosh o'qituvchilarni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan, shu jumladan ta'lim kreditlari tizimi orqali qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish;

- o'qituvchining milliy-madaniy qadriyatlar targ'ibotchisi, ma'rifat tarqatuvchisi sifatida ommaviy axborot vositalari tomonidan taqdim qilinishini ta'minlash.

Yosh o'qituvchilar uchun qo'shimcha kasbiy ta'lim dasturlarini, shu jumladan xalqaro dasturlarni ishlab chiqish, pedagogik ta'lim tizimi rivoji uchun O'zbekiston Respublikasida yagona ta'lim makonini shakllantirishning muhim mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Kasbiy qo'shimcha ta'lim dasturlari yosh o'qituvchilarning uzluksiz ta'limga bo'lgan ehtiyojlari va talablarini qondirish maqsadida ishlab chiqilgan bo'lib, bu kasbiy faoliyat davomida aniqlangan bilim, kompetensiyalardagi bo'shliqlarni bartaraf etishga imkon beradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Sokolova I. I. Концептуальные основы совершенствования и развития педагогического образования в России. CHELOVEK I OBRAZOVANIE № 2. 2014, s 178-188.

2. Xodjayev B.X. Umumta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkurni modernizatsiyalashgan didaktik ta'minot vositasida rivojlantirish. Ped. fan. dok. ... dis. – Toshkent. 2016.

3. Umarov A.Yu. Ijtimoiy-hamkorlik sharoitida pedagogik kadrlar tayyorlashning integrativ mexanizmlarini takomillashtirish. Ped.fan.dok.diss.- Toshkent. -2023.-217 b.

4. Umarov A.Y. Bo'lajak o'qituvchining kasbiy-intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishda ijtimoiy hamkorlikning ahamiyati. Pedagogy of cooperation in improving the quality of education: international experience and modern approaches International scientific-practical conference, November 13, 2023.

5. Kadirov U. Factors and importance of forming personal consciousness in the information society. American Journal of Pedagogical and Educational Research. Volume 18, | November, 2023.

6. U.D. Qodirov, I.I. Khojiboev, A.E. Turakhanov, A.S. Nurmamatov. Psychological Factors In The Development Of Professional Competences Of Trainees Increasing Qualification In The System Of Public Education. European Journal of Molecular & Clinical Medicine 7 (3), 3836-3843.